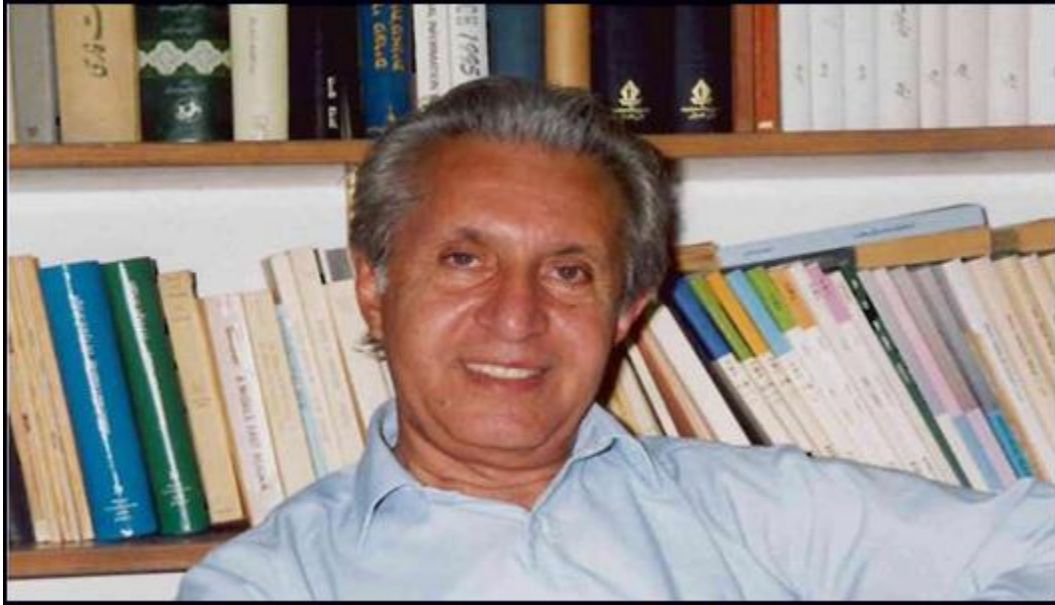

بخش سوم

اماکن مقدس یهودی

در ایران زمین

پروفسور نتصر در این بخش از کتاب
به شرح اماکن مقدس یهودی
در خاک ایران می پردازد
که شمار آن ها در خارج از خاک
اسرائیل بی نظیر است

گفت و گوی میزدهم

آرامگاه "حبقوق نبی" یکی از انبای یهود در تویسرکان قرار دارد

آرامگاه حبقوق در تویسرکان که با معماری ویژه برپا شده است

پرسش - در گفت و گوی پیشین در قزوین بودیم، ولی چمدانمان را بسته ایم و حالا به تویسرکان آمده ایم و می خواهیم درباره مکان مقدس یهودی که در این شهر وجود دارد اطلاعاتی از شما کسب کنیم.

پاسخ - ای کاش که این دیدار ما از قزوین و شوش و اصفهان و نقاط دیگری که اماکن مقدس یهودی در آن وجود دارد، در این گفت و گوها مجازی نبود و جنبه واقعی داشت و حقیقتاً من و شما می توانستیم به دیدن این اماکن برویم. ولی بسیار خوب ما این بار به طور مجازی به تویسرکان می رویم. ابتدا بگویم که این شهر از دو قصبه "توی" و "سرکان" درست شده که در گذشته گسترش یافته و به هم وصل شده و شهر تویسرکان را به وجود آورده است. ولی این نکته را نیز یادآوری کنم که شهرکی نیز به نام سرکان وجود دارد که در فاصله چند کیلومتری شمال تویسرکان قرار گرفته است.

برخلاف اصفهان و قزوین که زیاد به آن‌ها رفت و آمد می‌شود، تویسرکان یک شهر دورافتاده محسوب می‌گردد. این شهر بین همدان و نهاوند قرار دارد و یک آرامگاه باستانی یهودی در آن‌جا واقع شده که سیاح یهودی ربی بنیامین اهل تودلای اسپانیا نیز در سفرنامه خود از آن نام می‌برد.

همچنین جهانگردان دیگر یهودی چون ربی داوید بت هیلل در اوائل قرن نوزدهم از تویسرکان دیدن کرده و اطلاعاتی درباره این مکان مقدس یهودی به رشته تحریر کشیده است. همان‌گونه که پیشتر گفتیم، تویسرکان یک مکان مرکزی رفت و آمد نبوده است.

سخن از آرامگاه یکی از انبیای یهود به نام حبقوق (חבקוק Habakkuk) است که ظاهراً نام شگفتی به گوش می‌رسد.

از واژه دانیال معلوم است که یک نام یهودی است که از دو بخش دان و ال ترکیب شده و به معنی داوری شده از جانب پروردگار است. ولی حبقوق نام شگفتی است و احتمال دارد که یک واژه آکادی باشد. آکادی زبان امپراتوری قدیم بابل بوده و در شمار زبان‌های سامی قرار دارد. در این زبان، حبقوق نام یک گیاه خوشبو می‌باشد، همان‌گونه که نام‌های بنفشه و سوسن و لاله و غیره در زبان فارسی به افراد داده می‌شود.

احتمال می‌رود که حبقوق جزو یکی از گروه یهودیانی بوده که در ۲۶۰۰ سال پیش توسط امپراتوری آشور به اسارت برده شدند. یعنی او یکی از اسیرانی بود که از سرزمین اسرائیل به سرزمین ماد آورده شد.

صحیفه‌ای به نام حبقوق وجود دارد که بخشی از مجموعه کتاب مقدس یهود (عهد عتیق) را تشکیل می‌دهد. این صحیفه بسیار کوچک است و از سه فصل تشکیل شده که بیشتر جنبه مدح پروردگار و نیایش دارد و فاقد مطالب تاریخی می‌باشد. شوربختانه به علت نبود منابع و اسناد متقن، ما نمی‌دانیم که حبقوق دقیقاً که بوده و چه می‌کرده است. ما حتی نمی‌دانیم که او در چه دوره‌ای می‌زیسته و با کدام شخصیت‌های شناخته شده هم زمان بوده است. کتیبه شناسان و زبان شناسان ارزیابی می‌کنند که حبقوق به دوران اسارت یهودیان توسط امپراتوری بابل مربوط می‌شود.

آرامگاه حبقوق در تویسرکان که روزگاری در بیرون شهر بود، با گسترش شهر اکنون در یک نقطه مرکزی قرار دارد و گنبد آن یک ستون هشت ضلعی است که هفت متر بلندی دارد.

از دلانی می‌توان وارد تالار آرامگاه شد که در وسط آن ضریح بلندی نهاده شده که می‌گویند حبقوق نبی در آن‌جا دفن شده و روی دیوار داخلی آرامگاه آیاتی از خود صحیفه حبقوق به دو خط فارسی و عبری حک شده است. پیشتر گفتیم که در آرامگاه استر و مردخای در همدان نیز روی دیوارهای تالار آرامگاه آیاتی به خط عبری دیده می‌شود. آرامگاه حبقوق نیز همانند همه آرامگاه‌های مقدسین یهود در ایران مورد احترام مسلمانان

هم قرار دارد. روی یکی از تمبرهائی که در دوران رضاشاه در ایران منتشر گردید، تصویری از آرامگاه حبقوق دیده می شود.

به آگاهی من رسانده شد که چند سال پیش گروهی قصد داشته اند به امید یافتن اشیاء عتیقه در اطراف مقبره حبقوق به حفاری بپردازند، ولی مقامات حکومت اسلامی جلوی آن را گرفتند و خوشبختانه این نقشه عملی نشد و از چنین تجاوز و هتک حرمت جلوگیری گردید.

در گذشته یهودیان تويسرکان در کنار هموطنان مسلمان خود زندگی می کردند، ولی تصور می کنم که امروز دیگر در آن شهر یهودی باقی نمانده باشد. در چنین وضعی، طبیعی است که متولی آرامگاه یک نفر مسلمان است، ولی یهودیان نیز اجازه دارند برای زیارت به آن جا بروند.

پرسش - آیا می توان گفت که قبر حبقوق برای مسلمانان نیز جنبه زیارتگاه دارد و آن را مقدس می دانند؟

پاسخ - بله، مسلمانانی نیز هستند که به زیارت می روند و نذر می کنند و شمع بر می افروزند و حاجت می طلبند.

پرسش - علاوه بر اماکن مقدس یهودی در چند نقطه ایران، و از جمله اصفهان و همدان و شوش و تويسرکان و قزوین، آیا مقابر برخی صاحبان کرامت و روحانیون ارشد یهودی که معجزات و کراماتی به آن ها نسبت داده می شود نیز در ایران وجود دارد؟

پاسخ - دو عالم یهودی و روحانی ارشد در ایران دفن هستند که آنان را صاحب کرامت می دانند و معجزاتی را به آن ها نسبت می دهند. این ها دو شخصیت بسیار بارز دینی هستند - و به موازات آن ها مقابر شمار دیگری از روحانیون یهودی هم وجود دارد که از نظر جایگاه دینی به پای آن دو تن نمی رسند.

دو شخصیتی که می خواهم از آن ها نام برم در مقام مذهبی "ربان" (Rabban) قرار داشته اند که به مفهوم "ملای ارشد" هستند که یهودیان ایرانی آنان را "حاحام" می نامند که به مفهوم "حکیم" است.

از نظر ترتیب زمانی، ابتدا باید از ملا مُشه هَلوی سخن بگوئیم که آرامگاه او در کاشان قرار دارد و من درباره شخصیت و زندگی او مقاله مفصلی نگاشته ام که به زبان عبری در یکی از نشریات علمی دانشگاه عبری اورشلیم انتشار یافته است. ملا مُشه از نوادگان یکی از مهاجرانی است که از اسپانیا و یا شاید از پرتغال به کاشان آمدند و در آن جا مستقر شدند.

پرسش - یادآوری بفرمائید که آنان در چه دوره و به چه علت اسپانیا یا پرتغال را ترک گفتند و شماری از آنان در سرزمین دور دستی چون کاشان رحل اقامت افکندند؟

پاسخ - آنان از قربانیان دوران انکیزیسیون در اسپانیا بودند که در حدود سال ۱۴۹۲ میلادی رخ داد و پس از آن که شمار زیادی از یهودیان را کشتند، بقیه آنان را نیز از شبه جزیره "ایبری" که شامل سرزمین های اسپانیا و پرتغال است بیرون راندند و شمار زیادی از آنان در شمال آفریقا و ترکیه امروز ساکن شدند و احتمالاً عده ای نیز به ایران رسیدند و در کاشان استقرار یافتند.

صحبت از دوران سیاه تسلط افراط گرایان کلیسای مسیحی در شبه جزیره ایبری بود. ولی هم زمان یادآوری می کنم که در دورانی که فرمانروایان مسلمان بر بخش های جنوبی اسپانیا حکومت داشتند، رفتار برخی از آنان با یهودیان بسیار دوستانه و احترام آمیز بود. این دوران "عصر طلایی" روابط مسلمانان با یهودیان محسوب می شود. همزیستی مسالمت آمیز بین دو دین در سطح بسیار بالا وجود داشت. ولی هنگامی که مسیحیان دوباره بر سراسر اسپانیا مسلط گردیدند، دوران محنت و رنج یهودیان در آن سرزمین از سر گرفته شد.

پرسش - آیا ملا مُشه و آن یهودیانی که از اسپانیا و پرتغال به ایران آمدند و در کاشان اسکان یافتند، در دوران انکیزیسیون بوده است؟

پاسخ - اگر تاریخ وقایع را بررسی و مقایسه کنیم، بله، از نظر زمان همخوانی دارد. توجه داشته باشید که پیش از شروع اخراج یهودیان از اسپانیا در سال ۱۴۹۲ انکیزیسیون در اوج خود قرار داشت و یهودیان را زیر شکنجه می کشتند و یا روی بوته آتش قرار داده و آن ها را زنده زنده می سوزانده اند. ظاهراً علت شکنجه و آدم سوزی آن بود که وقتی یهودیان را به زور مسیحی کرده بودند، آن ها را مورد آزارهای شدید جسمی قرار می دادند که اعتراف بگیرند که هنوز از اصول یهودیت دست برنداشته و مسیحی واقعی محسوب نمی شوند. اگر آن یهودی مسیحی شده چنین اعترافی می کرد، او را دست بسته به میدان مرکزی شهر می آوردند و روی یک توده هیزم که به صورت مرتب روی هم چیده بودند می نشانند و او را زنده زنده آتش می زدند و می سوزانند که چرا از ایمان دینی خود واقعا دست برنداشته است. این جنایت فجیع را همان کشیش هائی مرتکب می شدند که در تبلیغات دینی می گفتند که دین حضرت عیسی دین مهر و عطف است.

ولی در طول زمان، هنگامی که دریافتند که خیر، یهودی را اصلاً نمی شود از دین خودش جدا کرد، تصمیم به اخراج همه یهودیان از اسپانیا و پرتغال گرفتند.

یک کشور با آغوش باز این یهودیان اخراج شده از آن کشور متعصب مسیحی را با آغوش باز پذیرا شد که همانا امپراتوری عثمانی بود که سلطان آن خود را خلیفه مسلمانان جهان می دانست.

پژوهشگران ارزیابی می کنند که پس از استقرار یهودیان اخراج شده در خاک ترکیه، امپراتوری عثمانی به پیشرفت های بزرگ اقتصادی و صنعتی و علمی دست یافت.

پرسش - بله، به عنوان مثال، صنعت چاپ را یهودیان اسپانیا به ترکیه آوردند.

پاسخ - بله، کاملاً درست است. امپراتوری عثمانی، با آمدن یهودیان، از بسیاری جهات پیشرفت کرد.

پرسش - پس چگونه شماری از این یهودیان اخراج شده از اسپانیا به شهر کاشان رسیدند؟

پاسخ - شوربختانه نمی توان به این پرسش پاسخ موثقی داد و من تنها در یک مورد می توانم با قاطعیت سخن بگویم و آن آمدن خاندان اجدادی ملا مُشه هَلوی به ایران و استقرار آن در شهر کاشان است. ارزیابی می شود که آن ها از طریق ترکیه و سوریه در ایران ساکن شدند - زیرا گروه هائی از اخراج شدگان به سوریه نیز رسیده بودند.

در واقع، هنگامی که ما از امپراتوری عثمانی سخن می گوئیم و می گوئیم که یهودیان از اسپانیا به آن جا رسیدند، از نظر جغرافیائی منظور فقط خاک ترکیه امروز نیست، بلکه سراسر امپراتوری عثمانی است که سوریه و لبنان و عراق و مصر و کشورهای مسلمان شمال آفریقا را نیز شامل می شده است.

لازم به توضیح نیست که امپراتوری عثمانی با ایران نیز هم مرز بود. یعنی، یهودیان اخراج شده از اسپانیا که در امپراتوری عثمانی پخش شدند، در همسایگی ایران قرار گرفتند و احتمالاً شماری از آنان نیز از مرز گذشتند و نقاطی از ایران را برای استقرار و ادامه زندگی برگزیدند.

از جزئیات امر شوربختانه آگاهی نداریم، ولی درباره خاندان ملا مُشه اطلاعات بسیار بیشتری در دست ماست. ملا مُشه خود در حدود سال ۱۶۰۰ میلادی در کاشان چشم به جهان گشود که با پادشاهی شاه عباس دوم هم زمان می شود. ولی خاندان اجدادی او از یک قرن پیش از آن از اسپانیا آمده بودند.

ملا مُشه از دوستان نزدیک ملا محسن فیض کاشی بود که یکی از علمای دینی پیشرفته اسلامی محسوب می شد و مورد احترام بسیار از جانب مسلمانان قرار داشت. این دو تن آن قدر با هم دوست بودند که می گویند در یکی از نوشته های ملا محسن فیض که یافت شده، به خط خود او از ملا مُشه هَلوی نام برده شده است. این می تواند نشان آن باشد که آن دو تن واقعا تا چه حد با هم صمیمی بوده اند.